

Pospíšil, Ivo

Běloruské a ruské povídky z Brna

Slavica litteraria. 2008, vol. 11, iss. 1, pp. 150-153

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103383>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

wiek cieszy się w zbiorze największym powodzeniem (patrz: *W.S. Reymont i B. Prus z perspektywy Karla Krejčího*), to nie jest jedynym okresem, na który zwrócono w książce uwagę. Oddzielny artykuł poświęcono twórczości Jarosława Iwaszkiewicza: tu dokładnie zbadano funkcję krajobrazu w poezji wszechstronnego artysty (muzyka i malarza). Literaturze XX wieku poświęcono także sporo miejsca w ostatnim rozdziale książki. Mimo że tytuł tego fragmentu wskazuje na tematykę literatury dawnej (*Návraty do minulosti jako specifické nostalgie*), to obok opisu takich ikon polskiej literatury, jakimi są Rej, Krasicki, czy Miłosz, bardziej obcuje z literaturą współczesną. Posunięcie to wydaje się niezwykle słuszne, bo o ile stara gwardia na arenie międzynarodowej jest znana, z nową bywa kłopot i warto ją przybliżyć. Zapoznawamy się zatem z takimi nazwiskami, jak Stasiuk, Tokarczuk, Tryzna, czy Tulli. Umiejscowieni są oni między innymi autorami w środku dyskusji, jaka się toczy wokół współczesnej literatury. Powiązanie tradycji i nowoczesności w ich twórczości nasuwa pytanie, które dziś bywa pierwszym krokiem postawionym w kierunku zrozumienia pisarstwa przełomu XX i XXI wieku: czym jest postmodernizm. Na to niezwykle istotne pytanie nie znajdziemy odpowiedzi w zbiorze, bo też nie taki jego cel. Główny cel książki to nakreślenie różnorodnych punktów widzenia „nasze/wasze”, rzeczona szeroka perspektywa. A to właśnie ona zmusza do głębszych poszukiwań. Nakreśla tylko tor, dorzeczca należy wydrzążyć samemu. To powód, dla którego zbiór ten należy przeczytać.

Bibliografia prof. PhDr. Ludvíka Štěpána, PhD., to publikacja gruntownie prezentująca naukowy dorobek wydawniczy jednego z najlepszych czeskich znawców polskiej literatury. W pierwszych rozdziałach książki zapoznawamy się z imponującym życiorysem autora, by płynnie przejść do dokładnego wypunktowania publikacji.

Rzecz podzielona została bardzo zgrabnie na poszczególne etapy prac: poznajemy zarówno dzieła książkowe Štěpána, hasła słownikowe, recenzje, artykuły, jak i jego obszernie publikacje prasowe: wywiady, krytykę kulturalną i reportaże. Całość dopełniona została o wyliczenie dzieł literackich: beletrystyki i poezji jego autorstwa. Ta druga zaprezentowana jest w tomie, oddając wszechstronność literacką autora i zmiękczając zarazem informacyjny w gruncie charakter zbioru. Dostajemy zatem do rąk pigułkę literatury przedmiotu. Dla poszukujących takiego zaplecza *Výběrová bibliografie prof. PhDr. Ludvíka Štěpána, PhD.* jest dobrą podstawą pracy.

Monika Maciejewska

BĚLORUSKÉ A RUSKÉ POVÍDKY Z BRNA

Antologie běloruských povídek, sestavil Sjarhej Smatryčenko, přeložil kolektiv autorů, Větrné mlýny, Brno 2006, 178 s.

Antologii ruských povídek, uspořádali Leonid Bolšuchin a Lucie Řehoříková, přeložil kolektiv autorů, Větrné mlýny, Brno 2007, 384 s.

Sestavovatel svazku běloruských povídek, který nedávno pod nepřilíš nápaditým názvem vyšel v Brně, Sjarhej Smatryčenko, jenž loni přednášel o běloruské literatuře na slavistice Masarykovy univerzity, v úvodu píše, že základním problémem dnešního Běloruska je problém identity. Dokládá to historikou o tom, jak při jeho přednášce jeden z frekventantů Literární akademie Josefa Škvoreckého uvedl jako příklad běloruského autora Hryhorije Skovorodu, ale to byl, jak dále píše Smatryčenko, spisovatel ukrajinský. Ale ani zde nemá běloruský bohemista zcela pravdu: etnický a biografický to tak sice je, ale Skovorodův jazyk se spíše než dnešní ukrajinštině podobá ruštině se silnými církevněslovanskými prvky, i když ho Ukrajinci nyní skoro vždy publikují ukrajinsky, a neznalý ukrajinský čtenář tak může nabýt přesvědčení, že tak to bylo, i když jde vlastně o překlad. Je tedy problém identity problémem celého východoslovanského prostoru, kde se kdysi rozkládala Kyjevská Rus, pak Moskevská Rus a Ruská říše a posléze Sovětský svaz.

Možná ani typologická blízkost českého a běloruského kulturního prostoru a dějin není zase tak velká, jak se autor domnívá.

Areál Běloruska je součástí vztahů středoevropských kultur, resp. kultur střední Evropy v širším slova smyslu s rozsáhlým středoevropským zápolím či týlem, k němuž patří jak východoevropský, tak jihoevropský, západoevropský i skandinávský areál. V tomto smyslu se jako vrcholně aktuální jeví studium středoevropského a východoevropského areálu, zvláště toho, který současně tvoří týl areálu baltského či pobaltského (Baltie), a to je právě případ Běloruska vtahovaného do kontextu ruského či velkoruského a současně do polsko-litevských souvislostí a také – spíše volně a životními osudy tvůrců – do střední Evropy, jak dokládají běloruské opoziční časopisy hojně publikující politickou publicistiku polskou a českou. V tomto ohledu má česká literatura, přesněji české kulturní prostředí to štěstí, že na jeho území došlo k dvěma významným událostem, které spojují české země se dvěma východoslovanskými „menšími bratry“ Ruska, s Ukrajinou a Běloruskem: záznam ukrajinské dумы u Jana Blahoslava (nar. 1523 v Přerově, zemřel 1571 v Moravském Krumlově) a Praha jako místo vydání díla tradičně pokládaného za počátek novodobé běloruské literatury – *Bivlija ruska* Francyska (Francišaka Heorhije) Skaryny.

Najdeme tu i poněkud tragický i delikátní historický rámeček: stalinské represe, popravy a deportace a současně fakt, že roku 1939 po porážce Polska se řada Bělorusů podílela na sovětské okupaci tehdy polské západní Bělorusi; za války bylo evakuováno 1,5 milionů Bělorusů do Ruska, pak byl deportován značný počet do Německa, dobrovolně odešli roku 1944 ti, kteří se zúčastnili kulturního života za německé okupace a uviděli v německé nadvládě šanci pro běloruské národní osvobození; řada z nich pak po válce studovala na Svobodné univerzitě v Mnichově a jinde ve světě.

V česko-slovenském prostředí se z běloruské literatury zatím ujal dva proudy. Jeden je spjat s běloruským národním obrozením počátku 20. století, s díly běloruských klasiků Janky Kupaly a Jakuba Kolase, kdy jde o tendenci literárněhistorickou a řekl bych spíše pietně přijímající našanivce jako emblém vnitřních běloruských procesů v podstatě romantické a novoromantické povahy, druhý proud je již hlubinněji přijímaný a souvisí s jevem, který jsme jinde nazvali „běloruská škola válečné autenticity“, jevem spjatým se specifickou běloruskou novorealistickou poetikou s centrem ve válečném tématu, ale i v současnosti tak, jak je prezentovali např. Vasil Bykav, Anatol Kudravec, Ivan Melež, Ivan Ptašnikau, Aleš Adamovič, s emblémem běloruské krajiny zaplavované deštěm, obetkané mlhou, močálovitě, kde slunce se jen občas prodere temnými mraky – tak zapůsobila běloruská literatura v česko-slovenském prostředí svým poetologickým svérázem ve zkratce vyjadřujícím niterné problémy národní komunity. Nyní je tedy konečně řada na běloruské literatuře posledních 10–20 let, která zachytila měnící se běloruskou situaci, ale také světové politické a umělecké proudění.

Pokud jde o orientaci běloruské literatury napínané – stejně jako celé národní společenství – do několika stran, tedy na Západ, Východ, Sever, ale také na jihozápad směrem ke geografickému a hlavně kulturnímu a duchovnímu fenoménu střední Evropy, je zřejmé, že jde o osud nelehce se konstituujícího tranzitivního pásma s nevyhraněnou identitou, jejímž společným jmenovatelem je – spíše než jazyk – národ a hlavně stát.

Antologie běloruských povídek je nesporně záslužný a v lecčems i průkopnický čin. Podílela se na ní řada překladatelů: pražská slavistka a bělorusistka Františka Sokolová, která svazek také lektorovala, doktorandka brněnské slavistiky Ivona Maléřová, Hanna Raková, běloruští bohemisté Volha Patapavová, Veranika Bjalkovičová, sám Sjarhej Smatryčenko a jeho manželka Julija Smatryčenková. To, že překladatelé byli převážně běloruští bohemisté, bylo přece jen dost riskantní, ale celkem to vyšlo, i když i přes pečlivou lekturu a korekturu zde zůstala řada nečeských nebo neživotných výrazů a spojení. Je to problém: překlad ozvláštňený tím, že jej tvoří cizinec, může být dokonce inspirativní i pro cílový jazyk; zde však na nás místy dýchne i určitá manýra a knižnost (např. „Zbytečně mě zahanbujete“, „černé čupřiny“, „gramotný člověk“, „muka“, „prevít“, „vydržely tři edice“, „kurva, matku jeho!“). Problém je i v užívání obecné češtiny nebo důsledné aplikaci běloruských názvů míst, pro něž má čeština odjakživa jen ruské nebo polské varianty (Polack, Belastok, Vilna). Smatryčenkův úvodní text a medailony autorů s fotografiemi jsou také svérázným a kompetentním průvodcem po současné běloruské literatuře.

Podivná je asi situace v dnešním Bělorusku pro ty, kteří znají dobu u nás před rokem 1989 a dnes: na jedné straně to, co monitorují různé mezinárodní organizace a opozice jako projevy totalitního nebo autoritářského vládnutí, na straně druhé existence legální opoziční literatury a publicistiky, jež je sice někdy drasticky omezována, ale není zakázána; někdy je možno být i ve státních službách a přitom vystupovat značně kriticky a v podstatě nekompromisně proti režimu: je to asi specifikum dané vnitřně, ale i mezinárodně.

Tyto běloruské povídky nepřinášejí v podstatě žádné podstatné poetologické objevy; jsou na naše poměry tvarově tradiční, navíc tematicky vycházejí spíše ze sovětské minulosti. To však neznamená, že jsou takto všechny chápány v běloruské literární realitě: tam mohou některé z nich představovat opravdový tematický i tvarový průlom. V čele stojí dvě povídky slavného Vasilu Bykava, který sám může být příkladem problematičnosti běloruské literární a politické identity; z dalších uvedeme alespoň Vjačaslava Adamčyka, jeho syna písařího pod pseudonymem Adam Hlobus, Sjarheje Dubavce, Alese Astašonka, Ihara Sidaruka. Více života a originální kompozici vnášejí do antologie ženy, např. Jeva Vežnavcová nebo Mira Łukszová, nezřídka spojené s polským nebo celoevropským prostředím. I když literatura a její autoři vyjadřují určitý názor, myslím, že nelze tuto ani žádnou jinou literaturu mechanicky dělit na režimní a protirežimní: byli Homér (pokud byl), Dante nebo Shakespeare režimní, nebo protirežimní? Jistě měli své názory a svůj politický osud, kvalita jejich děl je však dána jinými atributy, do nichž se jejich celkové vidění světa promítá.

Zastavme se u některých textů podrobněji. Černá skepse prostupuje Bykavovo podobenství *Mravenci*, kde vesmírný stvořitel dá přednost hmyzu před nepovedeným experimentem s lidmi, kteří se ve válkách postupně zničili. Na počátku stojí spíše sarkasmus dějin se zjevnými invektivami na Říjnovou revoluci a občanskou válku, na konci pak válka žen proti mužům (šídlo v pytlí neutajíš!) a konec: „Včera Pánbůh pomalu obléтал na obláčku celou zemi a nikde nespátřil nikoho, jenom uprostřed džungle podél Amazonky se v listí hemžili nějací tvorové, jinak byly všechny kopce, pole a pastviny pusté: žádná města, osady, ani žádné chalupy. Nejvíce Pánaboha dojímal kousek souše severně od říčky Prypjati – byl to krásný kousek země, ani horký, ani studený, kdysi plný zvěře, ryb a ptáků, svěřený docela dobrému, pracovitému plemeni Dregovičů. A co se nestalo? Zasyпали se nukleárním spadem, zdegenerovali a vymřeli. Prokazuj pak po tomhle lidem dobro!“ (s. 17). Spisovatel a politik Bykav musel od 60. do 90. let minulého století projít opravdu složitou cestou, což dokládají i politická východiska jeho další povídky *Žlutý píseček*. Drobné prózy Adama Hlobuse (roč. 1958, vl. jm. Uladzimira Adamčyka, syna slavného Vjačaslava Adamčyka) jsou filozofickými momentkami s historickými sondami: zákruhy běloruských dějin se tu jakoby maně obnažují, vystupující z podzemí: to, co ještě Bykav ve svých klasických prózách pokládal za danost, to, co pak zavrhl, to je tu již *conditio sine qua non*: jakási vykořeněnost a bezradnost, melancholie a touha po drsném doteku autentické, nepřikrášlené každodennosti tu prostupují každý detail. Je to dobrá próza, ale nevím, zda je to z Hlobuse to nejobjevnější, spíše je to náladově a názorově výrazné. Jeva Vežnavcová (vl. jm. Svjatlana Kursová, roč. 1972) patří takřka k nejmladší známé spisovatelské generaci s rozsáhlými mezinárodními zkušenostmi. Její próza je snad nejnápaditější. Představuje generačně vyhraněný typ. Maryja Roudová (vl. jm. Salaujovová, roč. 1975) se mi zdá také velmi invenční, ale mnoho je odvozeno z cizích literárních vzorů, ale i tak představuje alespoň tenkou intelektuální linii, jež vrací běloruskou literaturu světu. Krásné písemnictví však má vlastní vývojová paradigmata, která nepodléhají v dlouhodobé perspektivě žádnému konjunkturalismu: co je v těchto „mladých“ prózách pevné a živé, se teprve ukáže. Jsou antologie, kterým se podařilo vyhmátnout nosné vývojové proudění, jsou naopak výbory, které zákonem potměšilé schválnosti soustředily jen to, co už ztratilo vývojovou dynamiku. Nemyslím si, že o této antologii platí ta druhá možnost, ale výběr je pro sestavovatele vždy to nejtěžší. Existuje v Bělorusku například nějaká výrazná a zdařilá ideově konzervativní próza? Nejsou tu naopak výraznější experimentální prozaické výboje?

Antologie ukazuje běloruskou literaturu jako převážně vesnickou (právě to ji ostře odlišuje od české a odkazuje k hlubokým rozdílům spíše než k spojitostem), zdůrazňující tradičnost. Prózy jsou buď parabolické (Bykavovi *Mravenci*, Sidarukův *Autobus barvy lila*) nebo popisné s perestrojkovým ostřím či se symbolikou ponuré běloruské krajiny. Jako funkční se ukázala chronologická výstavba svazku. Díky patří nakladatelství, které se vydání takového svazku iniciativně ujalo. Tato

antologie je celkem vzato zdařilé dílo; její význam je nejen úzce literární, ale i obecnější: pomáhá poznat včerejšek i dnešek země, která je nám současně blízká i vzdálená.

V edici brněnského nakladatelského domu Větrné mlýny se v edici *Literary Guide* – kromě vydání výše uvedené antologie – připravuje podobný výbor ukrajinských povídek a za podpory Jihomoravského kraje v rámci projektu Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, který řešila doktorandka ústavu Lucie Řehořiková, vydalo *Antologii ruských povídek* (přeložilo ji 36 překladatelů, mezi nimi především studenti a doktorandi Ústavu slavistiky FF MU v Brně). Právě tím, že antologie je dílem ruského vysokoškolského učitele z Nižního Novgorodu Leonida Bolšuchina (roč. 1967), brněnské doktorandky Lucie Řehořikové (roč. 1977) a brněnských překladatelů, je pozoruhodná jako v podstatě mezinárodní, trochu regionální a poněkud i generační výtvar, což má ovšem své výhody i nevýhody. Výhodou je svěžest pohledu, nevýhodou nedostatky, které s sebou u některých nese menší literární zkušenost. Nicméně se jasně ukázalo, že je vždy lepší, když překladateli jsou nositelé cílového jazyka, což se nestalo v případě jinak velmi dobrého výboru z běloruských povídek, kde to byli většinou minštinští bohemisté, literárně často zkušenější a umělecky citlivější, ale využívající spíše načtené češtiny, která již dnes nejde přilížit „do huby“ nebo do pera. Antologie jsou vždy ošidná věc. Jestli se nemýlím, jako klasický příklad bývá uváděna proslulá antologie Antonika Klášterského (1866–1938) *Moderní poesie americká* z let 1907–1909 (nakladatel J. Otto), kde se sestavovateli podařilo shromáždit většinou neživotná díla. Tato antologie snad tímto případem nebude, i když vybírat nosná díla a směry, zvláště na malé povídkové ploše, je vždy riskantní. Ruský docent Bolšuchin se ujal i úvodu, jenž je však stylizován dosti „rusky“ nebo „sovětsky“, tj. vykládá literaturu jinak, než je v tomto kraji zvykem, a bylo proto obtížné jeho text srozumitelně přeložit, i když se to v Lucii Řehořikové v podstatě podařilo. Rusové totiž vše, co není realistické, pokládají za zvláštní (to je plod minulé výchovy k adoraci realismu) a označují to jako rusky „uslovnoje“, tedy „podminěné“, česky stylizované - taková je však každá dobrá literatura. Málo se však dovidáme o vlastním, imanentním vývoji literatury. Myslím proto, že by si tu zasloužila být i česká studie.

Antologie obsahuje jak díla autorů u nás známých a přeložených nebo překládaných, tak autorů méně známých nebo zde i zcela neznámých. Za zajímavé pokládám to, že jde o prozaiky často spjaté s působením mimo centrum; snad to způsobilo i Bolšuchinovo působení Nižnij Novgorod (dříve Gorkij, ještě dříve Nižnij Novgorod), velké a hospodářsky a kulturně důležité město, ale přece jen nikoli metropole, kde se tyto antologie podle jakéhosi zvykového práva sestavují – a to je více než dobře. Autoři často pocházejí z jiných částí bývalého Sovětského svazu, než je samotné Rusko, sami jsou neruského původu nebo mají neruské předky (nezřídka pocházejí z Ukrajiny), často se stěhovali nebo cestovali po různých místech bývalého impéria (Boris Akunin je spojen s Východem, Dmitrij Bakin snad s Doněckem, Jurij Bujda s kaliningradskou enklávou, u nás senzačně známá Irina Děněžkinová zase se slavným Jekatěrinburgem, Gavrillov s Vladimírem, Gelasimov s Irkutskem, Goraliková s Dněpropetrovskem, Nina Gorlanovová a Vjačeslav Bukur jsou zase z permské oblasti na Urale, Jevgenij Griškovec ze sibiřského Kemerova, Oleg Jermakov je spjat se Smolenskem apod.; najdeme tu však i čistokrevné Moskvany nebo Petrohradřany). Již jména – jako u Američanů – dokládají etnickou mnohohrstevnatost a přirozenou multikulturnost. Na této literární geografii vidíme, jak obrovskou je Rusko zemí, kam až vyzařuje jeho mocenský a kulturní vliv, tak obrovské, že je i v literatuře jakoby samostatným kontinentem.

Povídky zaujmou překvapivou inklinací k tradiční příběhovosti (je to jistě i žánrem povídky), dokonce k detektivce a avantuře. Rozhodně mohou čtenářsky přitahovat Akunin, Bakin, Bujda s fascinující povídkou opět na rusko-německé téma, Gelasimov, drastický Griškovec a Jermakov, Chersoňan Igor Klech, méně již dostatečně slavný Viktor Pelevin, Leningradřan-Petrohradřan Krusanov, Prilepin, Višněvecká a další. Antologie dokládá, že ruská literatura se – a to je dobře – v zásadě nezměnila: má svou provokativní tematiku, nevzdala se ani tradičního kazatelství a karatelství a eticky vyostřených podob, a právě proto je působivá i esteticky; vstřebala do sebe postmoderní metatextové kompoziční prvky, aniž však zásadně změnila svá východiska: velká země chce i velkou literaturu a velká, šokující témata.